
BİR EFSANE-ROMAN (ROMAN-MYTHE) VEBA VE ESİN KAYNAKLARI

Dr. Fuat Boyacıođlu*

Efsane (mythe) kavramı, Fransız aydınlarının çok kullandığı bir kavram oldu. Latince "mytus", Yunanca "muthos" olan "mythe" sözcüğünün tanımını Robert şöyle yapar: "dođa güçlerini ve insanlık durumunun yönlerini sembolik bir şekilde canlandıran varlıkları sahneye koyan halk kökenli masalımsı hikayelerdir."¹ Fransa'da klasik efsaneler sık sık yeniden ele alınmakta ve onlara yeni yorumlar getirilmektedir. Örneğin Jean Giraudoux *La Guerre de Troie n'aura pas Lieu (Truva Savaşı olmayacak)* isimli tiyatro eserinde, Gide *Le Prométhée mal enchainé* (Zincire Gevşek Vurulmuş Prometheus) ve *Oedipe* isimli eserlerinde, Sartre *Les Mouches* (Sinekler) isimli eserinde Albert Camus *Caligula* ve *Le Mythe de Sisyphe* (Sisyphus Efsanesi) isimli tiyatro eserlerinde eski efsaneleri yeniden ele alıp yorumlayarak çağımızın düşman ordularının çekilmesi olaylarına simgesel olarak çağrışımlarda bulunmuşlardır.

Bir dereceye kadar tiyatrodan ama daha çok romanda "çağdaş efsane" yaratma çabası görülür. Melville, Dostoyevsky, Kafka ve Faulkner gibi Fransız olmayan romancılar, romanlarında bazı temel efsaneleri, yeniden ele alıp sergilemişlerdir. Bu efsane-roman modası Amerikalı eleştirmen Scott'a şu soruya söyletmiştir: "Modern edebiyatın başlıca biçimsel sorunu, Natüralizm ile Sembolizm arasında bir dengeyi bulmaktır."

* S.Ü. Öğretim Elemanı

¹ Paul Robert, *Le Petit Robert*, Paris, Société du Nouveau Littérature, 1967, s.1134.

lizm nasıl uzlaştırılmalıdır?"² Scott'un bu sorusuna cevap veren efsane-roman türüne geçmeden önce Natüralizm ve Sembolizm akımlarına kısaca değinelim. Natüralizm, realizmin gözlemciliğinin yanına, deneyselliği koyan pozitivist determinizm anlayışını romana sokan bir edebiyat akımıdır. Sembolizm ise sözcüklerin musikisi ve sembollerin yardımıyla duyguların en küçük parçalarına inmeye çalışan ve gerçeği sembollerle ifade eden bir akımdır. Romantikler, coşkunlukla ve lirik bir şekilde ifade edilen duyguların peşinden, realistler ve natüralistler bilimsel metotların sert adımlarının arkasından, Parnas şairleri eşyanın özüne inmeden dıştan seyir yöntemlerinin izinden yürüyorlardı. "Sembolistler, eşyanın dış yapısındaki sert görünüşten kaçınıyorlar, onu gölgenin kucağında, kızılığın ateşinde, kısık bir lambanın ışığında görüyorlardı."³

Amerikalı eleştirmen Scott'un "Natüralizm ile sembolizmi nasıl uzlaştırmalı?" sorusuna efsane-roman cevap vermektedir. Efsane-roman, sergilediği sembollerle geçmişte, günümüzde, gelecekte cereyan eden veya edecek olayları romanın kurgusal aleminde ele almaktadır, bu yüzden sembolist bir romandır; Natüralistler gibi toplumdaki kötülükleri, çirkinlikleri gerçekçi bir üslupla dile getirdiğinden dolayı da realist-natüralist bir romandır.

İşte bu efsane-roman türüne Albert Camus'nün *Veba'sı* en tipik örnektir. *Veba'nın* özgünlüğü, hem sembolik hem de natüralist bir roman olmasıdır. Bu roman, belli bir tarihte 1940 yıllarında, belli bir yerde Cezayir'in Oran şehrinde gerçekte vuku bulmamış salgın hastalık vebayı dile getirmektedir. Camus, coğrafyada belli bir yerde özel bir olayı (vebayı) anlatır. Ama konuyu o şekilde işler ki olayın özel oluşu kendi çeperini aşar ve evrensel olur. Bu özel olay, genel olmamakla beraber Alman işgaline, insanlığın kötülük sorununa, insanın evrendeki metafizik yalnızlığına, olmuş ya da olabilecek savaşlar ve katliamlara sembolik düzeyde çağrışımlar yapar. "Dolayısıyla kitapta birçok semboller bulunmaktadır: durumlar, tipler ve fiziksel nesnelere bir yandan kendilerini öte yandan kendilerini aşan başka şeyleri temsil ederler."⁴ Camus, evrendeki kötülükleri, zulüm ve katliamları gerçekçi bir şekilde natüralistler gibi sunduğundan dolayı bu roman natüralisttir. Natüralistlerin determinist anlayışlarına göre doğada meydana gelen olaylar, bazı kaçınılması imkansız nedenlerin etkisiyle ortaya

² Nathan A. Scott, *Rehearsals of Discomposure*, Londra, Lehmann Yayınları, 1952, s.14 alıntı yapan John Cruickshank *Albert Camus ve Başkaldırma Edebiyatı* çev. Rasih Güran, İstanbul, de Yayınevi, 1965,s.218

³ Kemal Gariboğlu, *Batıda ve Bizde Edebi Akımlar (Ecole'ler)*, Ankara, Gariboğlu Yayınları, 1969,s.207.

⁴ John Cruickshank, *Albert Camus ve Başkaldırma Edebiyatı* çev. Rasih Güran, İstanbul, de yayınevi, 1965, s.220.

⁵ Kemal Gariboğlu, *A.g.e.*, s.208.

çıklarlar. Bilimde rastlantının ve olağanın yeri yoktur. Aynı koşullar altında aynı nedenler aynı sonuçları doğurur.”⁵

Efsane-roman *Veba*’yı diğer esin kaynakları ile karşılaştırmadan önce kısaca olay örgüsünü verelim. *Veba*, 1940 yıllarında Oran şehrinde farelerin getirdiği bir salgın hastalığa karşı mücadelenin romanıdır. Camus, mekanı güvercinsiz, ağaçsız, bitki örtüsüz, manzarasız, ruhsuz (...) ⁶ bir yer olarak tasvir ederek bu hastalığa zemin hazırlar. Hızlıca yayılan ve gittikçe çok sayıda kurban alan veba salgınına karşı insanlar çaresizdirler ve doktorlar bir ilaç bulamazlar. Sağlık komisyonunun kararı ile belediye yetkilileri olağanüstü “veba hali” ilan ederler. Bu kararın uygulanmasıyla dış dünya ile iletişim bağı kopan şehir adeta düşman tarafından kuşatılmış bir şehri benzer. Bu ürkütücü durumdan bazıları çok korkar; bazıları, din adamlarının vaaz ve nasihatleriyle dini teselliye sığınır; bazıları fırsattan istifade ederek zengin olmak isterler. Gözüpek, yılmaz, girişimci, cesaretli kişiler veba illetine karşı mücadele ederler ve hastalığa karşı etkili bir serum bulurlar. Veba şehre geldiği gibi gider ve insanlar kurtulur.

Camus, *Veba*, romanını kaleme almadan önce bazı eserlerden esinlenmiştir. Bu kaynakları ele alırken romandaki veba olayı ile yer yer karşılaştırma yapacağız.

Camus, Antoine Artaud’un 1934 yılında kaleme aldığı *Tiyatro ve Veba (le Théâtre et la Peste)* isimli denemesinden etkilenmiştir. Artaud bu denemesinde Tiyatro ile veba arasında benzerlik kurmaktadır. “Gerçek tiyatro oyunu ,veba gibi anlamların rahatını bozar, baskı altındaki alt bilinci özgürlüğe kavuşturur, kişiyi bir çeşit erkekçe başkaldırmaya götürür ve bir araya gelmiş topluluklara zor ve kahramanca bir durumu kabul ettirir.”⁷ Camus’nün romanında, uyumsuzluk, miskinlik içinde bulunan tekdüze hayat yaşayan insanlar veba belası ortaya çıkınca rahatları bozuluyor. Veba, uyku halindeki alt bilinçlerini harekete geçiriyor ve ona karşı mertçe başkaldırıya götürüyor. Burada “başkaldırı” sözcüğünü özellikle kullanıyoruz. Çünkü saçmalık ve başkaldırı kavramları Albert Camus’nün felsefesinde önemli bir yer tutar. Çeşitli deneme ve yanılgılardan sonra Dr. Rieux etkili bir serum ile çok sayıda kurban alan veba salgını tedavi eder.

Antoine Artaud denemesine şöyle devam eder: “Eğer gerçek tiyatro veba gibiyse, bu onun bulaşıcı olduğundan değil, tıpkı veba gibi bir öldürücülük ortamının açığa vurulması, ileri sürülmesi ,dışa doğru itilmesi olduğundandır; öyle bir öldürücülük ortamı ki onunla usun bütün bozuculuğu, bütün ayartıcılığı bir

⁶ Albert Camus, *La Peste*, Paris, Gallimard Yayınevi, 1947, s.5.

⁷ Antoine Artaud, *Tiyatro ve Veba* çev: İkrâm Saraç, *Çeviri Bahçesinde Beş Dilli Kuş*, Ankara, Damar Yayınları, 1997, s.80.

birey yada bir ulus üzerine toplanır. Veba gibi kötülüğün bir zamanı, kara güçlerin baskın olduğu dönemler vardır. (...) Tiyatro da veba gibi, ölüm ya da iyileşme ile çözülen bir buhrandır." Onun ardından ya ölüm ya da tam bir aklanıp paklanmışlık gelir."⁸ Artaud, tiyatro eyleminin veba eylemi gibi iyilik getirici olduğunu, çünkü insanların maskelerini düşürdüğünü, yalanlarını, miskinliklerini, alçaklıklarını ikiyüzlülüklerini açığa vurduğunu söyler. Böylece yüce ruhlu kişiler ile alçak ruhlu kişilerin vebaya benzeyen tiyatrodaki birbirinden açık bir şekilde ayrıldığı görülür. Yüce ruhlu kişiler, gizli yeteneklerini keşfederek kötü kaderlerine karşı kahramanca bir tavır sergilerler.⁹

Camus'nün *Veba* romanında saçmanın kapalı mekanı olan Oran'da salgın hastalığın insanların maskelerini düşürüp gerçek yüzlerini açığa vurur. Örneğin bilinmeyen sebeplerle intihar girişiminde bulunmaya çalışan Cottard isimli kahraman, hastalığın ortaya çıkmasıyla fırsattan istifade etmeye çalışır ve karaborsacılık yapar. Bu alçak ruhlu kahraman, "Benim için açık ve net olan bir şey vardır o da veba ile içiçe yaşadığımdan bu yana kendimi daha iyi hissediyorum." der.¹⁰ Polis tarafından aranan bu şahıs, hastalık kabusu şehrin üstüne çöker çökmez rahat nefes almaya başlar. Veba belası ile işbirliği yaparak zenginleşir. Burada Fransızca "collaborant" işbirliği yapan kelimesi yerine Camus "kollaborant" kelimesini kullanır. Fransa'yı Almanların işgali sırasında Nazilerle işbirliği yapanlara, gizli olarak yayınlanan gazetelerin "C" harfinin yerine ironik bir şekilde Almanca "K" harfini kullanmışlardır.¹¹ Demek ki Cottard isimli kahraman, simgesel olarak Nazilerle işbirliği yapan Fransızları sembolize eder.

Bu kahramanın antitezi ve aynı zamanda anlatıcı (narrateur) olan Dr. Rieux, başka bir şehirde bulunan hasta karısının yanına gitme imkanı olduğu halde gitmeyip meslekî şerefi gereği şehirde kalarak vebalı insanları düşünür. Dr. Rieux "Veba belasının acısını ortadan kaldırmak için büyük bir çaba sarf eder"¹² Corneille'in trajedilerindeki kahramanların iradelerinin tutkularına üstün geldiği gibi sorumluluk duygusu, hanımına sevgisinden üstün gelir. Diğer kahramanlar, Dr. Castel, Tarrou ve papaz Paneloux veba ile değişik şekilde mücadele ederler. Fakat papaz Paneloux, vebaya yakalandığı zaman tedaviyi reddeder ve körükörüne bir dinî kaderciliğin kurbanı olur.

Veba belasına karşı insanlar, önce bireysel olarak isyan ederler. Sonra toplu olarak dayanışma içine girerek vebaya başkaldırırlar. Bu da Camus'nün

⁸ Antoine Artaud, *A.g.e.*, s.81.

⁹ Bkz, Antoine Artaud, *A.g.e.*, s.81.

¹⁰ Albert Camus, *A.g.e.*, s.120.

¹¹ Bkz. Pol Gaillard, *La Peste, Analyse Critique* Paris, Hatier Yayınları, 1972, s.50.

¹² Michel Raimond, *Le Roman depuis la Révolution*, Paris, Armand Collin Kitabevi, 1968, s.216.

"Baş kaldırıyorum., öyleyse varız"¹³ felsefi görüşünü sergiler. Sartre, Camus'ı için "saçmalığın Descartes'i"¹⁴ der. Kısaca Antoine Arnaud'un tiyatro ile veba arasında benzerlik kurduğu denemesinden Camus'nun etkilendiğini görüyoruz.

Camus'nun *Veba'yı* yazmasında etkili olan bir diğer esin kaynağı, Amerikalı romancı Herman Melville'in *Moby Dick* isimli romanıdır. Bu romanda kaptan Ahab isimli kahraman, bir bacağı koparmış olan Moby Dick isimli kocaman beyaz bir balinanın peşindedir ve her ne pahasına olursa olsun onu öldürecektir. Kaptan Ahab'ın hikayesi, balina belasına karşı mücadele eden, acıdan ve bu acının verdiği ızdıraptan çılgına dönmüş bir kişinin efsanevi (mythyque) tutkusunu anlatır. Camus, *Veba'yı* yazma fikrini ilk olarak Melville'in bu romanından almıştır. "Özellikle (...) evrendeki kötülüklerle karşı insanın savaş allegorisini bu kitaptan almıştır."¹⁵

Camus, 12 Mart 1939 tarihinde yazmış olduğu makalesinde "hayatın saçmalığını saptamak, bir sonuç değil aksine bir başlangıçtır."¹⁶ Camus bu düşünceye, insanın kötü kaderine karşı isyan eden bir adamın mücadelesini gösteren Kaptan Ahab'ın hikayesini 1941 yılında okuduktan sonra ulaştı. Bir efsane-roman olan *Moby Dick*'te "Monomanyak kaptan ve peşinden gittiği balina (...) realist yaratıklar olarak gösteriliyorsa da aslında sembolist şekillerdir; her okuyucunun kendisinin yorumlayacağı büyük ve muğlak yaratıklar haline gelirler."¹⁷

Melville'in romanının efsanevi * mücadelesinden etkileneñ Camus, Melville'in *Moby Dick*'te sergilediği insanoğlunun kötülüklerle karşı mücadelesine benzer coşturucu efsanevi bir yüceliği, *Veba*'sında sergilemiştir.¹⁸ Kaptan Ahab, Pequod adlı gemide diğer gemicilerle birlikte düşmanı olduğu Beyaz Balina'ya karşı destansı bir mücadele yapar. Hikayenin anlatıcısı İsmail hariç, Kaptan Ahab dahil diğer bütün gemiciler ölürler. Albert Camus, *Veba*'da Melville'in tersine dayanışma içine girip vebaya karşı mücadele edenleri ödüllendirerek ölüme mahkum etmez. Kısaca sembollerle kötülüklerle karşı başkaldırıp mücadeleyi simgeleştiren Melville'in efsane-romanı *Moby Dick*, Albert Camus'yu etkilemiştir.

¹³ Alıntı yapan Pierre de Boisdeffre, *Dictionnaire de littérature contemporaine*, Paris, Editions Universitaires, 1963, s.235.

¹⁴ Pierre de Boisdeffre, *A.g.e.*, s. 237.

¹⁵ John Cruickshank, *A.g.e.*, s. 40.

¹⁶ Alıntı yapan Louise Facon, Notice in *La Peste extraite*, Paris, Larousse Kitabevi, 1965,s.19.

¹⁷ Abraham H. Lass, *100 Büyük Roman* çev. Nejat Mualimoğlu, Cilt I, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980, s.185.

¹⁸ Pol Gaillard, *A.g.e.*, s.46..

¹⁹ John Cruickshank, *A.g.e.*, s.220.

²⁰ Bkz. Galip Baldiran, Alman işgali (1940-1944) ve Paul Eluard in *Frankofoni* sayı:7 Ankara, 1995, ss.237-245.

Camus'nün *Veba*'yı kaleme almasında etkili olan iki eseri inceledikten sonra, bu romanın simgesel (figüratif) çağrışımlarını ele alabiliriz.

Tarih'te Oran şehrinde gerçekte vuku bulmamış veba salgını, Almanların Fransa'yı işgalini sembolize eder. Fransızların Hitler ordularına "Kara Veba" demeleri, romana esin kaynağı olmuştur. "Camus'nün Roland Barthes'a yazdığı bir mektupta *Veba*'nın bir anlamda Résistance (Direniş)'in bir tarihçesi olmadığını ancak bundan da aşağı kalamayacağını söyler."¹⁹ Camus'nün Alman işgaline karşı direnişi efsane-roman *Veba* ile yaptığı gibi, şair Paul Eluard da şiirleriyle yapmıştır.²⁰ Camus'nün *Veba*'da Alman işgaline işaret eden bir çok figüratif benzerlikler sergilediği görülür. Örneğin bunları şöyle sıralayabiliriz: veba salgınının ortaya çıkmasıyla kamuoyunda meydana gelen şaşkınlık ve sersemleme²¹; yiyecek ve petrolün karneye bağlanması; elektriklerin sık sık kesilmesi ve şehirde trafiğin azalması²²; basına uygulanan sansür ve polis kontrolünün artması²³; veba salgınına karşı "Direniş" hareketinin genişlemesi²⁴; Cottard'ın "karaborsa" işlerine karışması²⁵; veba kurbanlarının açık mezarlara toplu gömülmeleri²⁶; tecrit kamplarda ve kamplardaki hoparlörlerin bulunması²⁷; vebadan kurtuluş umudunun gittikçe artması; vebanın etkili bir serumla önlenmesi sonucunda duyulan sevinç ve karaborsacı Cottard'dan intikam alınması ve dövülmesi²⁸ gibi bütün bu figüratif örnekler, Almanların Fransa'yı işgali esnasında görülen olayları çağrıştırmaktadır. Eğer Camus, romanında direkt olarak Alman İşgalini işlemiş olsaydı, kitabı evrensel bir olayı değil özel bir olayı ele almış olacaktı.

Camus'nün veba salgınını romanında sembolik sunuşu, zaman ve mekan içinde geçmişi, şimdiki, geleceği kuşatan bir değere sahiptir. Bu veba sembolü, özelde Almanlar tarafından Fransa'nın, Batı Avrupa'nın işgaline genelde tarihteki bütün totaliter, ve yayılmacı işgallere çağrışım yapar. Aynı zamanda Cezayir Kurtuluş Savaşında Fransızların Cezayirlilere yaptığı işkence ve katliamları ifade eder. Zira Camus, o zaman Cezayirlileri Fransızlara karşı desteklemiştir. Fransız

²¹ Albert Camus, *La Peste*, ss.43-56.

²² *A.g.e.*, ss.68-69.

²⁴ *A.g.e.*, ss.155-164.

²⁵ *A.g.e.*, ss.120.

²⁶ *A.g.e.*, s.145.

²⁷ *A.g.e.*, s.127.

²⁸ *A.g.e.*, s.127.

marksistleri, *Veba*'yı şiddetle eleştirmişlerdir. "(...) Fransa'da Veba'nın Marksistler tarafından çok zekice ve şiddetle eleştirilmesinin nedeni (veba) sembolünün buralara kadar gittiğinin anlaşılmasıdır."²⁹ Camus, Roland Barthes'a yazdığı mektubunda bu durumu şöyle ifade eder: "Herhalde bana kızmalarının nedeni, *Veba* her çeşit zulme karşı direnmede işe yaramasıdır."³⁰ Kısaca Camus, veba gibi bir zulüm sembolüyle geçmişte olmuş ve gelecekte olabilecek her çeşit zulmü ifade etmektedir.

Veba'nın bir başka simgesel anlamı, insanın dünyadaki metafizik yalnızlığını ve acı çekmesini ifade etmesidir. Oran şehrinin veba salgını esnasında dış dünya ile irtibatının kesilmesi, saçmanın kapalı dünyasını sembolize etmektedir. Camus Danimarkalı varoluşçu filozof Kierkegaard ve Alman filozof Heidegger'in varoluşçu felsefelerinin etkisiyle saçmalık felsefesindeki başarısızlık deneyimini genişletir. Veba hastalığını referans alması, artık onun için olayların ürkütücülüğü karşısında dayanıksızlığımızı dile getirmekle kalmaz, aynı zamanda bu olayların anlaşılmasında karşısında şaşkınlığımızı dile getirir. Bununla birlikte vebanın didaktik gücü vardır, zira bizi dünyadan ayıran engeli ne kadar iyi tanırsak insanlığa bizi bağlayan bağı keşfetmiş oluruz.³¹ Kierkegaard, bireyin korku, kaygı, kuşku konuları, yığına karşı çıkışı, yalnızlığı üzerinde özellikle durmuştur. O'na göre bireyi en iyi uyandırma aracı kaygılı korku ya da iç daralması (angoisse)dir. Her insanın içinde bu korku yerleşiktir. Ama bu korku ya da iç daralması, korkak ruhlar için değildir. Ancak insan bu korkuyu ta yüreğinde bütün uyanıklığı ile varoluşun uyanıklığını birlikte sürdürebilir.³²

Veba'nın simgesel olarak ifade ettiği insanın evrendeki metafizik yalnızlığı, bir iç sıkıntısı meydana getirir. Bu iç sıkıntısından bilinçlenen insan, silkinip başkaldırarak varoluşunun sırrına erer. Dr. Rieux ve diğer kahramanlar, veba salgını yayılması ile saçmalığın kapalı mekanında çaresizlik içinde bir iç sıkıntısı geçirirler. Ardından hemen silkinip iç sıkıntısını sembolize eden bu veba belasına karşı başkaldırırlar. Kısaca Camus, saçmalık-başkaldırı düşüncesini, efsane-romanı *Veba*'da salgın hastalık figürüyle sergilemiştir.

Sonuç olarak Herman Melville'in *Moby Dick*, Antoine Artaud'un *Tiyatro ve Veba* isimli eserleri, Kierkegaard ve Heidegger gibi varoluşçu filozofların felsefeleri; Albert Camus'ün efsane-roman *Veba*'yı yazmasında etkili olmuştur. Bu efsane-romanın orjinalitesi, Oran'da gerçekte cereyan etmemiş veba salgınının, Alman işgali gibi geçmişte, günümüzde, gelecekte cereyan etmiş veya edecek savaşları ve evrendeki insanın metafizik yalnızlığını çağrıştırmasıdır.

²⁹ John Cruickshank, *A.g.e.*, s.231.

³⁰ J. Cruickshank, *A.g.e.*, ss.231-232.

³¹ Bkz. Louise Facon, *A.g.e.*, s.18.

³² Bkz. Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, İstanbul, 1979, Milli Eğitim Basımevi, ss.114-115.